

MAİS ƏMRAHOV

*Tarix elmləri doktoru, professor, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun
Mədəniyyət tarixi şöbəsinin müdiri, Azərbaycan
emrahov48@mail.ru*

**MÜHARİBƏ İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN NEFT SƏNAYESİ
İŞÇİLƏRİNİN VƏZİYYƏTİ ARXIV SƏNƏDLƏRİNDƏ
(1941-1945-Cİ İLLƏR)**

Açar sözlər: Faşist Almaniyasının Qafqaz planı, müdafiə hüduqları, Bakı nefti, antisovet fikirlər, antisovet əhvali-ruhiyyə

Giriş. Bakı nefti alman işğalçılarının hədəfində. 1941-1945-ci illər müharibəsində cəbhənin neft və neft məhsulları ilə təmin edilməsində Azərbaycanın rolu məsələsi tarixçilərin, politoloq və filosofların, həmçinin iqtisadçıların tədqiqat obyektinə olaraq qalmaqdadır. Bunun əsas səbəblərindən biri müharibə tarixinə dair ədəbiyyatda qələbədə Bakı neftinin əhəmiyyətinin lazımlıca qiymətləndirilməməsidir.

Müharibə dövrü statistik külliyyatlarının təhlilindən aydın olur ki, Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibəyə başlayanda neftin 87,1 faizini Bakı, Qroznı, Maykop, 6 faizini Volqa-Ural, 4,8 faizini Qazaxıstan və Orta Asiya, 2,1 faizini Uzaq Şərq verirdi. Qafqazda istehsal olunan neftin 87,1 % neftin 71,0 % - ni Bakı verirdi (5, s.93). 1941-ci ildə Bakıda 23,5 milyon ton neft çıxarıldı ki (1), bu Ümumittifaq hasilatının 71,2 % - ni təşkil edirdi. 1942-ci ildə Azərbaycan neftçiləri qarşısında ölkəyə 18,2 milyon ton neft verilməsi vəzifəsi qoyuldu (3). Bakı mədənlərinin real vəziyyəti baxımından bu planın qeyri-obyektiv olmasına baxmayaraq, Azərbaycan neftçiləri 15,7 milyon ton neft, yaxud Ümumittifaqda hasil olunan 21,9 milyon neftin 71,7 % - ni, 1943-cü ildə 12,7 milyon ton, yaxud Ümumittifaq neftinin 71 %-ni verdi (4). Göründüyü kimi, Azərbaycan neftçiləri bütün çətinliklərə baxmayaraq müharibənin ilk iki ilərində cəbhəni lazımlı miqdarda neft və neft məhsulları ilə təmin etdi. Sözsüz ki, Almaniya, Fransa və İngiltərə hökumətləri Bakı neftinin əhəmiyyətinə dəyərləndirir və Bakı neftinin ələ keçirilməsi sahəsində öz planları vardı. Bu baxımdan antisovet fikirlərdə Bakının taleyi müzakirə mövzusu olması bir tərəfdən doğru olsa da, digər tərəfdən məsələnin həssaslığından istifadə edən düşmən elementlər antisovet fikirlər formalaşdırmağa və yayılmasına cəhd edirdilər.

Antisovet fikirlərin və əhvali-ruhiyyənin formalaşması. Antisovet fikirlərin və əhvali-ruhiyyənin formalaşmasında cəbhədə baş verən hadisələr, sovet qoşunlarının cəbhənin müxtəlif istiqamətlərindəki əməliyyatlarının nəticələri, xüsusən Stalinqrad altında döyüşlərə qədər baş verən hadisələr əhəmiyyətli rol oynayırdı. Cəbhə hadisələrindən əhali əsasən qəzet yazılarında və Sovet İnformasiya Bürosunun məlumatlarından xəbər tuturdu. Bu məlumatlarda hadisələr təfəssilatı ilə izah olunmadığından düşmən elementlər hadisələri müxtəlif mərcələrə yönəldir, ruh düşünlüyü və passivlik yaratmaq üçün istifadə edirdilər. Cəbhədə vəziyyət əsasən 1942-ci ilin iyun ayının ortalarına qədər daha ağır idi və alman-faşist qoşunlarının müxtəlif istiqamətlərdə əldə etdiyi qələbələr düşmən elementlərinin fəallaşmasına zəmin yaradırdı. Bu baxımdan cəbhədəki vəziyyətə, xüsusən də Şimali Qafqazdakı hərbi duruma dair ayrı-ayrı ordu komandanlarının, ordu xüsusi şöbələrinin, siyasi hissə üzrə müavinlərinin Azərbaycan K(b)P MK-ya ünvanladığı məlumatlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bəhs olunan dövrdə Orconikidze-Nalçik-Qroznı-Mahaçqala müdafiə hüduqlarının tikintisi davam edirdi. Orconikidze tankəleyhinə maneələri, barrikada və qurğuların tikintisində avqustun 18-də plana görə 8.000 nəfər işləməli olduğu halda, hərbi hissələrlə birlikdə

7.000 nəfərə yaxın adam işə çıxmışdır. Avqustun 16-da düşmənlə tayırlarının müdafiə zolaqlarının bombalanması və əhəlinin təxliyyə əhvalı-ruhiyyəsinin güclənməsi nəticəsində işə çıxma azalmışdır.

Avqustun 19-da Orconikidzə barrikadalar istisna olmaqla 3.750 kubmetr, sonrakı gün Orconikidzə müdafiə hüddullarının tikintisində 5.545 nəfər iştirak etmiş, 3.553 kub metr torpaq çıxarılmışdır. Nəhcəkdə 1.700 nəfər, Qroznı 3.449 nəfər, Mahaçqalada 1.300 nəfər işləmişdir ki, bu işə çıxma planının 13 %-ni təşkil edirdi. (2, v.56)

Mahaçqalada tikintinin gedişi qeyri-qənaətbəxş olmuşdur. Sətkəlik təpəsinə 60% yerinə yetirilmiş, işə çıxma 3,7 faiz təşkil etmişdir. Plana görə 5.980 nəfər işə çıxmalı olduğu halda 822 nəfər işə çıxmışdır (2, v.64). Azərbaycan K(b)P MK-ya göndərilən məlumatlardan aydın olur ki, Qroznıda avtonəqliyyatda çatızmazlıq yaranmış, Mahaçqalada müdafiə tikintisində vəziyyət qeyri-qənaətbəxş olaraq qalmış, sətkəlik plan təpəsinə 52 % yerinə yetirilmiş, fəhlələrin işə çıxma planı 15,9 % təşkil etmişdir (2, v.59). Avqust ayının 21-də Orconikidzədə 5.213 nəfər və 3 hərbi əlvi tikinti-müdafiə işlərində iştirak etmişdir. Qroznıda aparılan tikintidə fəhlə güvəsinin, traktorların və avtomaşınların çatmaması, minaların, detonatorların, naqillərin, partlayıcı maddələrin olmaması çətinliklər yaradırdı. Ümumilikdə hadisələrin təhlili, məlumatların araşdırılması göstərir ki, işi çətinləşdirən səbəblər sırasından əməyin pis təşkili, iş əlverişlərinin çatışmaması (lapatka, kürək, və s.) dayanır, bunun nəticəsində əhəlinin əmək məhsuldarlığının sətkəlik təpəsinə 30-40% təşkil edir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, düşmənlə qoşunların bəzi əraziləri ələ keçirməsindən istifadə edən quldur qrupları əhəlinin mal-qarasını oğurlayırlar. Mal-qaranın çıxarılmasına mane olan belə quldur qruplarından biri 1942-ci ilin avqust ayı ərzində Karaçayın dağlıq rayonunda aşkarlandı. Quldur qrupunu ləğv etmək üçün əməliyyat işçilərinin rəhbərliyi ilə XDİK qoşunundan 23 nəfər göndərildi.

Kabarda-Balkarı Ter rayonunda cəbhədə Qafqaz diviziyasının qaçmış 115 nəfərlik fərarli qrupu mal-qaranın Gürcüstan ərazisinə keçirilməsinə mane olmuşdur. Kabarda-Balkarı XDİK müavininin rəhbərliyi altında onlara qar-

şı 46 nəfərdən ibarət əməliyyat qrupu göndərilmişdir. (2, v.58)

Cəbhədəki vəziyyət haqqında 1942-ci ilin sentyabr ayında da Azərbaycan K(b)P MK-ya məlumatlar daxil olurdu. Lukyanovun 10 sentyabr 1942-ci il tarixli Merkulova ünvanladığı məktubda (2, v.53-54) bildirdirdi ki, sentyabrın 9-da saat 18-30-da Həştərxan şəhərinə 14 düşmənlə təyyarəsi uçuş etmiş, 2 böyük neft bazası bombardmana məruz qalmışdır. Onlardan birində 200 min tonndan yuxarı neft, digər neft bazasında 150 min ton neft, o cümlədən 72 min ton yağ vardı. Qısa vaxtda yanğın böyük sahəni əhatə etmiş, yanğın lokallaşdırmaq üçün imkan olmamışdır. Zavodun avadanlığının 2/3 hissəsi sıradan çıxmış, avadanlıqların bir hissəsi təxliyyə olunmuş, yanğının ana bitişik qəsbəyə yayılmaması məqsədilə yanğın komandası və hərbi hissə səfərbər olunmuşdur. Maddi itki çox böyük olmasa da, 20-30 nəfərə yaxın adam həlak olmuşdur.

Lukyanov bildirdirdi ki, həmin gün saat 20-yə yaxın Həştərxanın şimalında Boşda stansiyası bombardmana məruz qaldı. Şimala istiqamət götürən benzin eşelonu yanır. İnsan itkisi 160 nəfərə çatır ki, onlardan 50 nəfəri həlak olur. Üçüncü mərhələdə Həştərxanda ehtiyat neft qalmadı. Digər bazalarda qalan neft 200 min ton yaxındır (2, v.53). Məktubun sonunda digər bazaların da bombardmana məruz qalması təhlükəsi olduğu bildirilirdi. (2, v.54)

Qeyd edilən məlumatlar Azərbaycan K(b)P MK-ya daxil olurdu, fəhlə və qulluqlar, xüsusilə neft sənayesində çalışan işçilər məlumatlandırılmışdır. Nəticədə düşmənlə elementlər yaranmış məlumatlıqdan istifadə edir və Bakının təzliklə almanlar tərəfindən tutulacağı, neft quyularının partladılması, əhəlinin təxliyyəsi barədə antisovet mülahizələr səsləndirirdilər. Doğrudur, fəhlə və qulluqların bir hissəsi qələbə naminə fədakarasına çalışır, orduya köməklik göstərilməsinin vacibliyini bildirərək qələbəyə inam ifadə edirdilər. XDİK Yaqubovun 20 sentyabr 1942-ci il tarixli arayışında bildirirdi ki, müharibənin gedişində cəbhədə vəziyyətin mürəkkəbləşməsi ilə Bakının təleyi öz əksini neft sənayesində işləyən fəhlələrin əhvalı-ruhiyyəsində tapır. Fəhlələr özlərinin çoxsaylı vətənpərvərlik təklifləri ilə faşizm üzərində qələbəyə nail olunaçağını ifadə edirdilər. Məsə-

lən, "Çaparidze" adına zavodun salçısı 1911-ci il təvəllüdü, bitərəf *Nemçinov Ivan Petroviç* (2, v.359). "Leninneft" təstinin 8-ci mədəninin mühəndisi, bitərəf *Rayman Yakov Moiseyeviç*, "Stalin2" adına zavodun 2 № li sexinin mühəndisi, 1887-ci il təvəllüdü, bitərəf *Kryanikov Anatoliy Semyonoviç*, həmin zavodun 2 № li sexinin mühəndisi, 1898-ci il təvəllüdü, bitərəf *Balacayev Əhməd Yusif oğlu*, "Qızıl Ulduz" DRES-nin texniki, 1918-ci təvəllüdü, komsomolcu *Xanlarova Mənzər Vasif qızı* bir addım da geri çəkilməyəcəklərini bildirmişlər (2, v.372). Bununla belə neftçilər arasında antisovet mülahizələr söyləyənlər də vardı.

"Kaqaovineft" təstinin quyuların əsaslı təmiri kontoronun direktoru, 1895-ci il təvəllüdü, ÜİK(b)P üzvü *Zaxarov Mirza Rəsuloviç*, "Leninneft" təstinin 2 № li süd mətbəxinin müdiri, ÜİK(b)P üzvü *Afanasyeva Mariya Artomovna*, "Əzizbəyovneft" təstinin kompressor təsərrüfatının mexaniki emalatxanasının müdiri, 1912-ci ildə anadan olmuş *Heybətov Baba Cavad oğlu*, "Orconikidzeneft" təstinin 7-ci mədəninin briqadiri *Talışxanov Mir Məmməd*, "Stalinneft" təstinin boru bazasının presləyicisi, 1894-cü il təvəllüdü, bitərəf *Konarkin İvan Yefimoviç*, həmin bazanın fəhləsi, 1892-ci il təvəllüdü, bitərəf *Bercin Akim Spiridonoviç* neft quyularının partladılmasının əleyhinə çıxmışlar. (2, v.379)

"Leninneft" təstinin 10 №li mədəninin böyük operatoru, 1909-cu il təvəllüdü, bitərəf *Hasanov Məmməd Məmmədşah oğlu* (2, v.379), Molotov rayonu Şubanı mədəninin müdiri, 1905-ci il təvəllüdü, bitərəf *Əliyev Əliqə Baba oğlu* (2, v.391), "Əzizbəyovneft" təstinin baş geoloqunun müavini, 1905-ci ildə anadan olmuş, bitərəf *Andrianov Sergey Leontiyeviç* (2, v.379), "Andreyev" adına zavodun quşurda sexinin rəisi, 1900-cü ildə anadan olmuş, bitərəf *Salamov Vladimir Mixayoviç*, "Kaqaovineft" təstinin qaz kontoronun direktoru müavini, 1905-ci ildə anadan olmuş, bitərəf *Mənsurov Əbdül Xaliq oğlu* cəbhədəki vəziyyət haqqında doğru məlumat verilmədiyini, qoşunların məğlubiyyətinin gizlədildiyini, təzliklə almanların Bakını tutacaqları barədə antisovet fikirlər söyləmişlər. (2, v.392-393)

"Kaqaovineft" təstinin quyuların əsaslı təmiri kontoru müdirinin növbəti köməkçisi,

1902-ci ildə anadan olmuş, bitərəf *Yar Əli Dövrəli* demişdi: "...Almanlar Bakını gələnlərin ilin yazında tutmağı planlaşdırırlar və buna görə bu cəbhədə heç bir əməliyyat aparmırlar, hətta bəzi yerlərdə güzaştə gedirlər. Qışda onları bura gəlməsi mümkün deyil, burada açaqlıdır, ərzaq tapılır, ona görə də qışı Şimali Qafqazın varlı taxıl rayonlarında qalmağı qərar almışlar. Yazda yüksək templə hücumə keçəcək, Bakını tutacaqlar". (2, v.526)

"Stalinneft" təstinin quyuların əsaslı təmiri şöbəsinin rəisi, 1901-ci il təvəllüdü, bitərəf *Hüseynov İnoyat Süleymanoviç* bildirmişdi ki, cəbhədə vəziyyət kəskin pisləşmişdir. Bizim hissələr sürətli geri çəkilib. Bir il bundan əvvəl döyüşlər Kaunas uğrunda gedirdi, indi Qafqazın atəyində gedir. Türkiyə bizim əleyhimizə çıxış edir və əlverişli məqam gözləyirlər". Oxşar fikirləri "Əzizbəyovneft" təstinin naqliyyat kontoronun plan şöbəsinin rəisi, 1892-ci il təvəllüdü, bitərəf *Perespolov Pyotr Georqiyeviç*, "Krasin" adına DRES-in turbin sexinin rəisi, 1902-ci il təvəllüdü, ÜİK(b)P üzvü *Rudakov Yakov Dmitriyeviç* (2, v.370), "Stalin" adına zavodun 6-cı sexinin rəis müavini, 1912-ci il təvəllüdü, bitərəf *Kazımov Əhad Həbib oğlu*, "Əzizbəyovneft" təstinin baş geoloqunun müavini, 1907-ci il təvəllüdü, bitərəf *Andriyanov Sergey Leontiyeviç* səsləndirmişlər. (2, v.371)

Azərbaycan neft sənayesi fəhlələrinin antisovet mülahizələri. Azərbaycan K(b)P MK-nın xüsusi şöbəsinə 7 oktyabr 1942-ci il tarixdə qeydiyyata alınmış (№ 1656) "Azərbaycan neft sənayesi fəhlələrinin əhval-ruhiyyəsi haqqında" Azərbaycan SSR XDİK, dövlət təhlükəsizlik böyük mayoru T.Yaqubovun 03 oktyabr 1942-ci il tarixli "tamamlı məxfi" qriffli arayışında bildirilirdi ki, Azərbaycanın neft sənayesi mühəndis-texniki işçiləri kimi fəhlələrinin arasında da vətənpərvərlik fikirlərinə dair məlumatlar yığılır. neft sənayesi fəhlələri arasında da qeyri-səğlam əhval-ruhiyyəli antisovet fikirlərə rast gəlinir. "Azneftkombinat" in asfalt-beton zavodunun yardımcı müəssisəsinin çilingəri, bitərəf Xeybər Ələsgərov bildirmişdi ki, "...1920-ci il deyil ki, fəhlələri aldatsınlar. İndi 1942-ci ildir. 1920-ci ildə bütün təşviqatçılar fəhlələri şüarlarla aldatdılar ki, guya burjuaziya istismar edir, sovet hakimiyyətində hər şey fəhlələrin olacaq. 20 ildən artıq vaxt keçdi, bütün

buñlar yalan oldu və bizi qara çöhrəyə möhtac qoyublar. İndi bir adam tapa bilməzsən ki, sovet hakimiyyətinin tərəfdarı olsun. Onsuz da 2 aydan sonra sovet hakimiyyəti mövcud olmayacaqdır”.

“Stalinneft” trestinin kompressor təsərrüfatının çilingəri, 1893-cü il təvəllüdü, bitərəf Şabanov Aleksey Timofeyevič (2.v.378), “Kaqanoviçneft” trestinin 1-ci mədəninin açarçısı, 1908-ci il təvəllüdü, bitərəf Nəsirov Mustafa Xusayinoviç mövcud durumu dəyərləndirərək aşağıdakıları bildirmişdir: “...Bütün xalq sovet hakimiyyətinin əleyhinədir və sonadək gözləməyəcək. Özünün mövcudluğu arzında bu hakimiyyət insanların azad nəfəs almaq imkanı vermədi. Xalq açlıq keçirdi, yalnız ayrı-ayrı şəxslər yaxşı yaşadı. Əgər Hitler hakimiyyətə gəlsə, bütün xalq sadlıq edəcək”. Oxsar fikirlər “Kirovneft” trestinin kommunal kontonrunun xarəti, 1885-ci il təvəllüdü, bitərəf Nazarov Mirzəməmməd Cəlil oğlu, “Qızıl Ulduz” DRES-nin suyabaxanı, 1891-ci il təvəllüdü, bitərəf Klimanov Pavel İvanoviç, “Kirovneft” trestinin fəhləsi, bitərəf Lavrina Anastasiya Andriyanovna, “Orconikidzeneft” trestinin fəhləsi, 1892-ci il təvəllüdü bitərəf Eyyaz xan Baba oğlu, “Kaqanoviçneft” trestinin 4-cü mədəninin operatoru, 1901-ci il təvəllüdü, bitərəf Popov İvan Varlamoviç (2.v.380), “Əzizbəyovneft” trestinin maliyyə şöbəsinin işçisi, 1905-ci il təvəllüdü, bitərəf Qasimov Məmməd Ağa oğlu, “Qızıl Ulduz” DRES-nin ocaqçısı, 1908-ci il təvəllüdü, bitərəf Pavlenko Mixail Stepanoviç, “Leninneft” trestinin 10-cu mədəninin operatoru, 1885-ci il təvəllüdü, bitərəf Nazar Novruzbəy (2.v.381), “Kaqanoviçneft” trestinin 1-ci mədəninin fəhləsi, 1890-cı il təvəllüdü, bitərəf Basov İvan İvanoviç (2.v.381-382), “Orconikidzeneft” trestinin fəhləsi, 1891-ci ildə anadan olmuş, bitərəf Məhərrəmov Hüseyn Baba oğlu, “Andreyev” adına zavodun 4 № li sexinin lehimləyicisi Şirşov İvan Pavloviç, “Əzizbəyovneft” trestinin mədən operatoru, 1920-ci il təvəllüdü, bitərəf Hüseynov Kamil Ağahüseyn oğlu, “L.Şmidt” adına zavodun çilingəri, bitərəf Vaniyev Vladimir Arutyunoviç, “Azneftkombinat” da mədən yolu idarəsinin işçisi Yepkova Kseniya İvanovna da ifadə etmişlər. (2.v.383-384)

“Azneftkombinat” in mədən yolu idarəsinin maşinisti, 1884-cü ildə anadan olmuş, bitərəf

Semyonov Nikolay Vladimiroviç söhbətində tezliklə kommunizmin dağıdılacağını, “Orconikidzeneft” trestinin 1-ci mədəninin elektrik mantlyoru, 1896-cı il təvəllüdü, bitərəf Provotorov Aleksandr Nikolayevič, “Kaqanoviçneft” trestinin 1-ci mədəninin çilingəri, 1900-cü ildə anadan olmuş, bitərəf Maklaşov Aleksandr Semyonoviç “Hitlerin gəlişini gözlədiyini və çərəkədən doymaq istədiyini” bildirmişdi. (2.v.385)

Azərbaycan SSR XDİK T.Yaqubovun 03 oktyabr 1942-ci il tarixli “tam məxfi” qriffi arayışında da Azərbaycan neft sənayesi fəhlələrinin antisovet əhval-ruhiyyəsinə toxunulmuşdur (2.v.388). Qeyd olunurdu ki, “Frunze” adına zavodun 4-cü sexinin mühəndisi, 1909-cü ildə anadan olmuş, bitərəf Zeynalov Zeynal Kərim oğlu, “Kaqanoviçneft” trestinin quyuların əsaslı təmiri kontonrunu qazıma ustası, 1912-ci il təvəllüdü, bitərəf Vasil Qanaşilki, “Əzizbəyovneft” trestinin neft ustası, 1907-ci il təvəllüdü, bitərəf Cəfərov Əbdül Nurəli oğlu, “Kaqanoviçneft” trestinin qaz kontonrunun avadanlıq üzrə mühəndisi, 1904-cü ildə anadan olmuş, bitərəf Tulskiy Sergey İvanoviç, “L.Şmidt” adına zavodun mexaniki təmir sexinin texnoloqu Maştanova Proskofya Sidorovna, “Kirovneft” trestinin yeraltı təmir ustası, 1914-cü il təvəllüdü Sadıqov Hüseyn Məlik oğlu (2.v.388-389), “Stalinneft” trestinin elektrik quraşdırma kontonrunun mühəndisi, bitərəf Tarasov Vladimir Georgiyevič, “Əzizbəyovneft” trestinin 4-cü mədəninin neftvurma üzrə mühəndisi Əliyev Hacıbala Əli oğlu (2.v.390) alman ordusunun güclü silahlandığını, onların tayarar və tankla təchiz olunduğu halda sovet hökumətinin heç nəyi olmadığını bildirirərək müqavimətin mənasız olduğunu ifadə etmişlər.

1942-ci ilin ikinci yarısında cəbhədə vəziyyətin mürəkkəbləşməsi öz əksini neft sənayesində işləyən fəhlələrin əhvali-ruhiyyəsinə təsir etdi. “L.Şmidt” adına zavodun polad sexinin yığıcısı, 1909-cu il təvəllüdü, bitərəf Larin Pyotr Vasilyevič, həmin zavodun xarəti, 1903-cü ildə anadan olmuş bitərəf Kalinin Nikolay Yuliyevič qələbəyə inamların ifadə edərək almanların sonadək məhv ediləcəklərini, Qafqazda özlərinə qəbir qazacaqlarını, “Kaqanoviçneft” trestinin elektrik mantlyoru, 1902-ci il təvəllüdü, bitərəf Bolşakov Pavel Aleksandroviç “...Sovet İttifa-

qının İngiltərə və Amerika ilə birlikdə faşizmi məhv edəcəyini və Almaniya üzərində qələbə çalacağına inandıqlarını bildirərək faşizmin yer üzündən silinməsinə, onun bütün konfliktlərini səbəklən və bütün bəşəriyyət üçün əzab-əziyyət olduğunu (2.v.360) bildirirdilər. “Stalinneft” trestinin qaz kontonrunun mühəndisi, 1912-ci il təvəllüdü, bitərəf Bağırov Əhsyub Şükürovviç, həmin trestin 4-cü mədəninin texniki, 1894-cü il təvəllüdü, bitərəf Parfenov Vladimir İvanoviç (2.v.420), “Kirov” adına zavodun demirçi sexinin rəisi, 1920-ci il təvəllüdü, bitərəf Qusev Viktor Nikolayevič, “Kirovneft” də mexanik Barxadarov Artyom Makaroviç, “Neftzavodutikinti” trestinədə baş iş icraçısı Benkerič Leonid Antonoviç, həmin trestin 6-cı tikinti-quraşdırma kontonrunun istehsalat-texniki şöbəsinin rəisi, 1909-cu il təvəllüdü, bitərəf Lompard David Abramoviç cəhəddəki vəziyyətə əlaqədar müttəfiqlərin öhdəliklərinə əməl etməməsinə, xüsusən ingilislərin müxtəlif bəhanələrlə vaxtı uzatmasını pisləmişdir. (2.v.420-421)

Azərbaycan K(b)P MK-nin xüsusi şöbəsinə daxil olmuş 14 noyabr 1942-ci il tarixli (№2094) arayışdakı fikirlər maraq doğurur. Azərbaycan SSR XDİK, dövlət təhlükəsizlik baş mayoru Yaqubovun imzaladığı arayışında (2.v.450-457) qeyd edilənlərin əksinə olaraq göstərilir ki, ödəm tərzində daxil olan məlumatlarda fəhlə və mühəndis-texniki işçilər arasında müsbət vətənpərvərlik fikirləri söyləyənlər çoxluq təşkil etməyə başlamışdır.

XDİK-nin 30 dekabr 1942-ci il tarixli arayışında göstərilir ki, neft sənayesi fəhlələri arasında qaniyyətsizlik nümayiş etdirənlərə, qələbəyə inamsızlıqla yanaşanlara, əksər hallarda mövcud vəziyyətdən çıxış edərək məişət qayğılarını önə çəkənlərə, bu səbəbdə də, məxfi fikirlərlə yüklənənlərə də rast gəlinirdi. Onlardan bəzilərinin fikirlərinin təhlili göstərir ki, antisovet əhval-ruhiyyədə köklənmə heç də cəbhədə vəziyyətlə əlaqəli olmayıb, əsasən düşmənin ünsürlərinin təhriki və yayılan şayiələr əsasında olmuşdur. “L.Şmidt” adına zavodun elektrik mantlyoru, bitərəf Kasmərçəviç Aleksandr Andreyevič aşağıdakıları bildirmişdi: “... Qələbə ona görə almanların olacağı ki, Hitler bu müharibəyə 10 il hazırlaşmış, öz dövlətini ərzaq və silah-sursatla təmin etmiş, sonra müharibəyə başlamışdı. Bizim ölkə isə bir neçə ay döyüşməyi

bacarmadı, artıq hamı açlıq keçirir. Biz ölkənin istiqrazına, tikinti və silahlanma üçün pul verməmiş, pulla hara oldu?” (2.v.361)

“Qızıl Ulduz” DRES-nin qaraj fəhləsi, 1893-cü il təvəllüdü, bitərəf Akatov Aleksandr Nikolayevič demişdi: “Sovet hökumətinin mövcud olduğu illərdə yaxşı heç nə görmədim və indi deyirlər ki, hər şey satılmışdır. Alman döyüşür, onun hər şeyi var, o güclüdür. Beləliklə, bir şeyi gözləmək lazımdır ki, bizi vursun, almanlar hər şeyi məhv edib bura gələndə biz hamımız həlak olacağıq”.

“Dzerjinski” adına zavodun 2 № li sexinin çilingəri, 1903-cü ildə anadan olmuş bitərəf Çermenskiy İvan Alekseyevič “...Hələlik ingilislər ikinci cəbhəni açmağa hazırlanırlar, almanlar nainki Bakıda, həm də Moskvada olacaqlar. İngilislər ancaq vəd verə bilirlər, onlar döyüşməyəcəklər. Çörçil ancaq danışmaq və cəfəngiyyətlə məşğuldür” demişdi.

“Andreyev” adına zavodun 4 № li sexinin briqadiri, bitərəf Qavrin Stepan Stepanoviç (2.v.361), “Leninneft” trestinin yeraltı təmir operatoru, 1909-cu ildə anadan olmuş, bitərəf Həsənov Məmməd Məmmədbəy oğlu, “Kaqanoviçneft” trestinin kompressor təsərrüfatının işçisi, 1902-ci il təvəllüdü, bitərəf Fasilyev Vladimir Fyodoroviç, “Azərnefttikinti” trestinin 2 № li tikinti kontonrunun işçisi, ÜİK (b) P üzvü Avanesov Nərses Aleksandroviç, “Əzizbəyovneft” trestinin kompressor stansiyasının maşinisti, bitərəf Kyzakov İlya Karpoviç (2.v.362), “Azərneftkombinat” in işçisi, 1909-cu il təvəllüdü, bitərəf Quliyev Heydər Axund oğlu, “Stalinneft” trestinin kompressor təsərrüfatının yığıcısı, 1920-ci il təvəllüdü Əliyev Məmmədli Məmmədhasan oğlu, “Əzizbəyovneft” trestinin 2 № li sexinin yığıcısı, bitərəf Hüseynov Heydər Hüseynoviç, “Qızıl Ulduz” DRES-nin çilingəri, 1905-ci il təvəllüdü, bitərəf Nikolayenko Gergely Moiseyevič (2.v.363), “Stalinneft” trestinədə peşə məktəbində usta, 1910-cu il təvəllüdü, bitərəf Məmmədov Məmməd Nəbi oğlu, “Kaqanoviçneft” trestinin traktor bazasının traktorçusu, 1912-ci ildə anadan olmuş, bitərəf Novitskiy İvan Fransevviç söhbətində sovet ordusunun qələbəsinə inamsızlıq ifadə etmişlər. (2.v.364)

Azərbaycan SSR XDİK T.Yaqubovun Azərbaycan K(b)P MK-ya göndərdiyi 8 oktyabr

1942-ci il tarixli məktubundakı "Azərbaycan neft sənayesi fəhələrinin əhvali-ruhiyyəsi haqqında", "Azərbaycan neft sənayesi mühəndis-texniki işçilərinin əhval-ruhiyyəsi haqqında" və "Azərbaycan neft sənayesində işləyən bəzi ÜİK(b)P üzvlərinin əhvali-ruhiyyəsi haqqında" arayışlarının təhlili göstərir ki, antisovet əhvali-ruhiyyəyə olanların aksəriyyəti milliyyətçə rus, erməni və yəhudilərdir. Burada diqqət çəkən odur ki, adları qeyd olunan qeyri-azərbaycanlıların aksəriyyəti idarə, müəssisə və təşkilatlarda daha yüksək vəzifə tuturdular. Təbii ki, onlar sırayı fəhələrdən daha yüksək əmək haqqı alır və qismən yaxşı yaşayırdılar. Sovet hökumətinin milli siyasətində Azərbaycan və azərbaycanlılara ikili münasibət neft sahəsində daha çox hiss olunurdu. Arayışlar tanışlıq üçün daha çox Azərbaycan SSR XKS-nin sədri T.Quliyevə göndərilir, Azərbaycan K(b)P MK-nin Xüsusi Şöbəsinin müdiri Novikovanın imzaladığı məktubda həmin məktublardan tanışlıqdan sonra Azərbaycan K(b)P MK-ya qaytarılması xahiş olunurdu (2.v.358). Təəssüf ki, görülmüş tədbirlərin nəticələri haqqında əsaslı faktlar yoxdur.

Azərbaycan neft sənayesi mühəndis-texniki işçiləri arasında antisovet əhvali-ruhiyyənin yayılması. Azərbaycan K(b)P MK-nin Xüsusi Şöbəsinə 29 sentyabr 1942-ci il tarixdə daxil olan (№ 1476) "Azərbaycan neft sənayesi mühəndis-texniki işçilərinin əhval-ruhiyyəsi haqqında" XDİK T.Yaqubovun 20 sentyabr 1942-ci il tarixli arayışında (2, v.365-372) bildirilir ki, Azərbaycan neft sənayesinin mühəndis-texniki işçilərinin əsas kütləsinin əhval-ruhiyyəsinə yüksək vətənpərvərlik hissləri üstünlük təşkil edir, onların fikirlərində hitlerizm üzərində qələbəyə inam vardır.

"Azərbaycan neft sənayesi mühəndis-texniki işçilərinin əhval-ruhiyyəsi" barəsində XDİK-nin 1942-ci il 22 oktyabr tarixli arayışında (2.v.420-426) isə mühəndis-texniki işçilər tərəfindən söylənilmiş müsbət və mənfi fikirlər ümumiləşdirilir, hadisələrin insanlar, xüsusilə mühəndis-texniki işçilər arasında reaksiyası xarakterizə olunurdu. Arayışda göstərilirdi ki, çoxsaylı müsbət fikirlərə yanaşı neft sənayesi işçiləri arasında mənfi əhvali-ruhiyyə müşahidə olunur, mühəndis-texniki işçilər qələbəyə inamsızlıq ifadə edirlər. Təbii ki, bu fikirlər fəhələ-

rin əhval-ruhiyyəsinə mənfi təsir etməklə yanaşı, həm də əmək məhsuldarlığının aşağı düşməsinə, keyfiyyətsiz məhsul istehsalına zəmin yaradırdı.

"Budyonnu" adına zavodun 3-cü sexinin fəhəli, 1882-ci il təvəllüdü, bitərəf Ağamiryan Zaxar Atayevič cəbhədə vəziyyət mövzusunda söhbətdə bildirmişdir ki, "Qızıl Ordu kolxozu müdafiə etmək istəməyindən döyüşür, əgər kolxoz olmasaydı daha yaxşı döyüşür, öz mövqeyini möhkəm saxlayardı, çünki onlar vuruşur, ailələri isə evdə acdır. Çarizm vaxtında cəbhədə olan əsgərin ailəsi hər şeylə təmin olunurdu, indi əksinə mənzərə görürük, ona görə cəbhədə uğur əldə olunmur. Biz Rusiyaya kömək etməyəcəyik, çünki bolşeviklər heç kimi görmək istəmirlər". (2.v.419)

Yardımcı təsərrüfat təstinin asfalt-beton zavodunun çilingəri, 1890-cı il təvəllüdü, bitərəf Heybat Ələsgərov almanların hücumuna münasibət bildirərək mövcud texnika və heç bir döyüş qabiliyyəti olmayan adamları orduya səfərbər etməklə müharibə aparməğın mümkün olmadığını ifadə etmişdi. (2.v.419)

Azərbaycan K(b)P MK-nin xüsusi şöbəsinə daxil olmuş 14 noyabr 1942-ci il tarixli (№2094) arayışdakı fikirlər mənası və mahiyyətinə görə əvvəllərdən fərqlənir. Azərbaycan SSR XDİK, dövlət təhlükəsizlik baş mayoru Yaqubovun imzaladığı arayışda (2.v.450-457) mənfi əhval-ruhiyyəni ifadə edən faktlar qeyd olunurdu. Məsələn, "Stalinneft" təstinin 7-ci kompressor stansiyasının mexaniki, 1886-cı il təvəllüdü, bitərəf Ximlev Mixail İvanoviç (2.v.452), "Əzizbəyovneft" təstinin işçisi, 1891-ci il təvəllüdü, bitərəf İsmayilov Mirzəgə Məmməd oğlu hərbi mövzuda söhbətdə bildirmişdilər ki, "...almanlar Mahaqçalaya qədər çatmışlar, Qızıl Ordu isə almanlara müqavimət göstərmək iqtidarında deyildir, artıq ordunun gücü azalmışdır, tezliklə almanlar Bakıda gərəcəyik. Onda hər şey keçmişdəki kimi olacaqdır. Hər bir kəndli torpaq və bağ alacaq, hər şey ucuz olacaq, aqlı və əzab qurtaracaq. Almanlar işğal etdikləri ərazinin əhalisi ilə çox yaxşı davranırlar, onların vəhşilikləri haqqında bizim qəzetlərimizin yazdıqları doğru deyildir" (2.v.452-453). Oxşar fikirləri "Əzizbəyovneft" təstinin kompressor təsərrüfatı idarəsinin elektrik mantlyoru, 1909-cu ildə anadan olmuş Alek-

seyev Mixail Petroviç, "Orconikidzeneft" təstinin 8-ci mədəninin nasos çilingəri, 1902-ci il təvəllüdü, bitərəf Şerman Natan Solomonoviç, "Molotovneft" təstinin ikinci mədəninin fəhəli, 1893-cü il təvəllüdü, bitərəf Fedosyev Stefan Timofeyeviç, "Orconikidzeneft" təstinin fəhəli, Babayev Mikayıl Cəbrayıl oğlu, "Azarenerji" nin mühəndisi, 1910-cu ildə anadan olmuş Vanuşin Konstantin İvanoviç, "Stalinneft" təstinin 1-ci mədəninin mexaniki, bitərəf Ribakov Andrey Konstantinoviç və b. söyləmişlər. (2.v.453-454)

Fəhlə və mühəndis-texniki işçilərin bir qrupu müdafiə hüduqlarının tikintisində, müharibəyə hazırlıqə nəqsanlara yol verildiyini iddia edərək müharibəyə hazırlıqdan narazılıqlarını bildirdilər. "Azərneftqaztikinti" nin rəisi Bandurkin Yevgeni Andreyeviç (2.v.455), Orconikidze rayonunun şəhərtərtəfi təsərrüfatının briqadiri, 1891-ci il təvəllüdü, bitərəf Əyyub Aslanov (2.v.455-456) 25 ildir sovet hökumətinə müdafiə etmələrinə baxmayaraq ac və çılpaq qaldıqlarını bildirmişdilər. "Siyəzəneft" təstinin işçisi, 1904-cü ildə anadan olmuş bitərəf Rindin Pyotr Nikolayeviç ancaq ukraynalıların vurduğuna, sibirilərin isə aldandığına üçün vuruşmadığını iddia edərək "Vətəndaş müharibəsində bütün sibirilərlə bir nəfər kimi ayağa qalxdı və Kolçakı dağıtdılar, əvəzində nə aldılar. İndi onlar ac oturlur və gözləyirlər ki, kolxoz idarəsi gələcək məhsuldan anları un, yaxud taxıl verəcək. Bizimkilər isə yazırırlar ki, Almaniyada açıqdır. Məncə Hitler axmaq deyil, o, 18 dövləti tutub və özünü hər şeylə təmin edib" demişdir.

"Kirovneft" təstinin hərbiəşdirilmiş muhafizəsinin döyüşçüsü, 1898-ci ildə anadan olmuş, bitərəf Besedin Maksim Fyodoroviç hərbi mövzuda söhbətdə qəzet məlumatlarına inanmadığını vurğulamışdır (2.v.456). Əzizbəyov rayonunun şəhərtərtəfi təsərrüfatının fəhəli, 1880-ci ildə anadan olmuş Əliyev Fizi Zey oğlu da Qızıl Ordunun almanlarla vuruşmaq qabiliyyətində olmadığını, tezliklə Bakının və bütün Qafqazın almanlar tərəfindən tutulacağını iddia edirdi. (2.v.457)

DMK sədri Stalinin Oktyabr inqilabının 25-ci ildönümü münasibətlə məruzəsi atərndə fikirlərə dair Azərbaycan SSR XDİK T.Yaqubovun Azərbaycan K(b)P MK-ya ünvanladığı

arayışda (2.v.435-440) bildirirdi ki, Azərbaycan Sənaye İnstitutunun professoru Yakovlev Fyodr İvanoviç, ADU-nun dosenti Qasımzadə Feyzulla Səməd oğlu, respublikanın əməkdar artisti Şarlatov Viktor Petroviç, Xalq Yaradıcılıq Evinin direktor müavini Manaflı Ağa Salim Cəfər oğlu Stalinin çıxışını böyük həyəcanla dinləmiş və çığıxda hərbi vəziyyətə aydın qiymət verildiyini, müasir vəziyyətin təhlil olunduğunu söyləmişlər. (2.v.435)

Azərbaycan Sənaye İnstitutunun dosenti bitərəf Orucəliyev Ədham Əli Cabbar oğlu, "Molotovneft" təstinin mühəndisi Məlikaslanov Didvəli Süleyman oğlu, "Azərneftqazfiyyət" təstinin baş enerjiçisi-mühəndisi Səmədzadə Musa Qasım oğlu, "Kirov" adına mexaniki zavodun çilingəri Kravçenko Aleksandr Trofimoviç, "Orconikidzeneft" təstinin 4-cü mədəninin elektrik mantlyoru Lyapina Olqa Nikolayevna, "Dzerjinski" adına mexaniki zavodun 4-cü sexinin briqadiri Markuriy Zaxar Yefimoviç moruzonun dərinhillərə əsaslandırılması, alman-faşistlərin üzərində qələbəyə səslədiyini bildirmişlər (2.v.443-446). Bununla yanaşı XDİK-nin arayışında qeyd olunur ki, Sənaye İnstitutunun tələbəsi Friş Qalina Vlatlanovna, "Stalinneft" təstinin 1-ci mədəninin neft ustası-mühəndisi Mülkunyans Yakov Petroviç, həmin təstinin ayırma kontorunun çilingəri Baqarşak Kasparov, "Oktyabr inqilabı" adına mexaniki zavodun xarratı Vdovin Konstantin Romanoviç, "Stalinneft" təstinin qaz kontorunun fəhəli Kuznetsova Olqa Tixonovna, "Kaqaqoviçneft2" təstinin 3-cü mədəninin neftayırma ustasının köməkçisi İskənderiyev İosif Kırçitçeviç və b. məruzədə səsləndirilənərlə razı olmadıqlarını bildirmişlər. (2.v.446-448)

"Krasin" adına elektrik stansiyasının növbəti mühəndisi Xijnyuk Sergey Panteleyeviç həmin stansiyanın ocaq sexinin növbə rəisi, ÜİK(b)P üzvü Ufinski Konstantin Yakovleviç Stalinin məruzəsində qələbəyə inam eşitmədiyini (2.v.439), "Kaqaqoviçneft2" təstinin 3-cü mədəninin neft ustası bitərəf Qafar Manaflı oğlu məruzənin əldə edildiyinə, "Stalinneft2" təstinin təmir-quraşdırma kontorunun qaşnaqçısı Jarov Mixail İvanoviç məruzənin ancaq danışıq olduğunu bildirdilər. (2.v.440)

Qızıl ordunun Stalinqrad rayonunda müvəffəqiyyətli hücumu Bakı şəhər əhalisinin fəhlə

və ziyalıları arasında böyük ruh yüksəkliyi yaratdı. "Qızıl Ordunun Stalinqrad rayonunda müvəffəqiyyətli hücumu ilə əlaqədar Bakı şəhər əhəlisinin əhval-ruhiyyəsi haqqında2 Azərbaycan SSR XDİK T.Yaqubovun 25 və 29 noyabr tarixli arayışlarında ordunun müvəffəqiyyətli hücum xəbərini insanlar arasında böyük rəğbət hissi oyatdığı, vətənpərvərlik ruhunu qaldırdığı bildirilir.

Vətənpərvərlik hissi ilə dolu müsbət fikirlərlə yanaşı mənfi fikirlər də səslənirdi. "Stalinneft" trestinin şöbəə sahəsinin texniki Zeynalov Şahsivar Heydər oğlu demişdi: 2Mən inana bilmirəm ki, biz o qədər almanı darmadağın etdik. Bu əvvəlki məlumatlara oxşayır. Deyilirdi ki, Xarkov altında bizimkilər çoxlu alman diviziyalarını dağıtmışlar. Bütün bunlar xalqın əhval-ruhiyyəsinə qaldırmaq üçündür. Sonra baxarıq".

Sovet qoşunlarının qələbəsinə şübhə ilə yanaşanlar arasında şair Rəvənli İbrahim Lvoviç, "Bakinskiy raboçiy" qəzeti redaksiyasının sənaye şöbəsinin müdiri Rıbakov İlya Yakovleviç, Azərbaycan Tibb İnstitutunun müəllimi Rəcəb Ağayev, Bakı şəhərində orta məktəb müəllimi Terevatnikov Qriqori Nikolayeviç, diş texniki Vnukov Leonid Karpoviç, "Kaqanovneft2 trestinin 3-cü mədəninin neft ustası Qafar Manaş oğlu, "Kirovneft" trestinin mühəssisi Yavruvov Daqrat Nikolayeviç, Bakıdakı Təxliyyə hospitalının sanitarkəsi Podyaçeva Sofiya Yakovlevna və b. vardı. (2.v.483-484)

"Dmitrov" adına zavodun çəkicvuranı Avanashev Avanes Aqayeviç, "Kaqanovneft2 trestinin 3 Nəli mədəninin yeraltı təmir ustası Ağabala Məmmədov və b. bu xəbərini xalqın ruhunun qaldırmağa, müttəfiqlərin etibarını möhkəmləndirməyə xidmət etdiyini bildirir, qələbənin müvəqqəti olduğunu iddia edirdilər. (2.v.505-507)

"Stalinneft2 trestinin kompressor təsərrüfatının çilingəri Sıranov İvan Yakovleviç Stalinqrad altında və Mərkəz cəbhədə öldürülən müvəffəqiyyətli almanlar tərəfindən tələ olduğu, almanlar cəbhəni yarıaraq yarıda yenidən hücum keçəcəkləri bildirilirdi. (2.v.519-521)

XDİK-nın 30 dekabr 1942-ci il tarixli arayışında mühəndis-texniki işçiləri arasında pessimis əhval-ruhiyyə haqqında xüsusi qeydlər vardır. Qeyd olunur ki, bir qrup mühəndis-texniki işçi antisovet fikirlər səsləndirərək, ordu-

nun qələbələrinə şübhə ilə yanaşmış, insanlar arasında rüh düşgünlüyü yaratmağa cəhd etmişlər. "Stalin2 adına zavodun baş mühəndisinin müavini, 1887-ci ildə anadan olmuş bitərəf Kramski Pavel Yevgenyevič cəbhədə vəziyyətlə əlaqədar söhbətdə demişdi: "Bizim hissələrimizdə çox tez yorular, heç nə əldə edə bilmirlər. Ancaq almanlar uzun müddət özində hücum edir və yorulmurlar, görünür onlar güclüdür2. (2.v.525)

"Stalinneft2 trestinin böyük geoloqu, 1904-cü il təvəllüdü bitərəf Nalbadyan Kaysej Nikoviç (2.v.526), "Azneftkombinat"ın geoloji topoqrafiya kontorunun böyük mühəndisi, 1889-cu il təvəllüdü bitərəf Kuşenko Akeriy Timofeyevič, "Azarneftlayiha" trestinin böyük mühəndisi, 1876-cı il təvəllüdü Şeyni Boris Moiseyevič, "Əzizbəyovneft2 trestinin neftvurma üzrə mühəndisi, 1903-cü ildə anadan olmuş bitərəf Əliyev Hacıbala Çəmil oğlu (2.v.527), "Azneftlayiha" trestinin böyük mühəndisi, 1909-cu il təvəllüdü Adamova Raisa Sumbatovna, 7 Nəli zavodun sex raisi, 1909-cu ildə anadan olmuş Mirzəyev Fərhad Tağı oğlu (2.v.528), "Əzizbəyovneft" trestinin 3-cü mədəninin mexaniki, 1900-cü il təvəllüdü bitərəf Sukonkin Mixail Radionoviç orzaq məhsullarının qıtlığından və bahalığından, tank və təyyarə kolonlarının tikintisi üçün toplanmış vəsaitin xərclənməsi barədə məlumatların verilməməsindən narazılıqlarını bildirdilər. (2.v.528)

"Krasin" adına DRES-in elektrik sexinin raisi, 1910-cü il təvəllüdü bitərəf Zambərian Mixail İsaqoviç, "Əzizbəyovneft" trestinin böyük mühəndisi, 1912-ci il təvəllüdü bitərəf Pitrublis Leon Vladislavoviç, "Molotovneft" trestinin quyuların əsaslı təmiri kontorunun mühəndis-geoloqu, 1906-cı il təvəllüdü bitərəf Laçınyan Suren Ayrapatoviç, 2Əzizbəyovneft2 trestinin 1-ci mədəninin neft ustası, 1902-ci ildə anadan olmuş bitərəf Əliyev Əli Dadaş oğlu, "Kaqanovneft" trestinin qaz təsərrüfatının mexaniki, 1897-ci il təvəllüdü bitərəf Panov Anton Petroviç güzəranın ağırlığından, aqlıqdan, yeməkdənlərin bərbad vəziyyətindən, ümumiyyətlə həyatın dözülməzliyindən şikayətlənirdi. (2.v.529)

Nəticə. Mühəribə illərində Azərbaycan ərazisi hərbi əməliyyat meydanı olmadı. Ancaq Bakı sənəsi üzərində və respublikanın bir sıra

rayonlarında, məsələn 1942-ci il mayın 4-də Bakı sənəsinə, sentyabrın 29-da Xudat da alman təyyarələri göründü, həmin ilin oktyabrın 2-də Xızı üzərində 2 alman təyyarəsi vuruldu. Bu baxımdan antisovet fikirlərdə Bakının taleyi müzakirə mövzusu olması bir tərəfdən doğru olsa da, digər tərəfdən məsələnin həssaslığından istifadə edən düşmənlər antisovet fikirlər formalaşdırmağa və yayılmasına cəhd edirdilər.

Qeyd edilənləri yekunlaşdıraraq deyə bilərik ki, antisovet fikirlər insanların ifşası sahəsində əməli tədbirlər həyata keçirilmiş, antisovet müləhizələr söyləyənlər barəsində inzibati tədbirlər görülmüşdür. İlk növbədə ilk partiya və

komsomol təhkiqlatları adamlar arasında kütləvi-siyasi işin qüvvələndirilməsi üçün müvafiq tədbirlər müəyyənləşdirmişlər.

Ədəbiyyat siyahısı

- 1.ARPİSSA, f.1, siy.169, iş 110, v.2
- 2.ARPİSSA, f.1, siy. 27, sax.vah. 160, v.56
- 3.AR MDTA, f.1610, siy.10, iş 687, v.14
- 4.AR MDTA, f.1610, siy.10, iş 707, v.8
- 5.Советская экономика в период Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. М., 1979

Резюме

Манс Амрахов

Положение работников нефтяной промышленности Азербайджана в годы войны в архивных документах (1941-1945-ые годы)

В статье определяется место Баку в обеспечении фронта нефтью и нефтепродуктами в годы войны, то есть 1941-1945-ые годы, с этой точки – зрения основывается наличие обсуждения судьбы Баку в антисоветских мнениях, попытка формирования и распространения антисоветских мнений враждующими элементами, которые воспользуются чуждостью вопроса. При этом заявляется о том, что значительную роль играют события, происходящие на фронте в ходе формирования антисоветских мнений и настроения, результаты операций советских войск в различных направлениях фронта, в особенности, события, происходящие до боев под Сталинградом. Население основном узнавал о событиях на фронте из газетных записях и сведений Советского информационного бюро. А данных сведениях события не описываются подробно, отчет вражеские элементы направляли событий в различные направления, но пользуются для создания пассивности и пессимизма.

В статье на основе архивных документов анализируется созвучие с антисоветскими соображениями вражеских элементов, которые воспользовались информированием сотрудников, работающих в особенности в нефтяной промышленности, рабочих и служащих, кража скота населения разбойными формированиями, которые воспользовались с тем, что некоторые территории оказались захваченными вражескими войсками, бомбежка линий обороны вражескими самолетами и влияние данного обстоятельства на настроение населения, продолжение строительства оборонной линии в период войны. В конце статьи указывается проведение действительных мероприятий в сфере разоблачения лиц с антисоветскими мнениями, принятие административных мер в отношении тех лиц, о которых существовали антисоветские соображения, в первую очередь, определение соответствующих мер для усиления массовой – политической работы среди членов партийных и комсомольских организаций.

Ключевые слова: Кавказский план фашистской Германии, границы обороны, Бакинская нефть, антисоветские мнения, антисоветское настроение

Summary

Mais Amrahov

Azerbaijan oil industry employees' situation in the years of war in archive documents (1941-1945)

Article is devoted to determination of the place of Baku city in providing of front with oil and oil products in 1941-1945 war, being of Baku fate as a topic of discussion in antisoviet ideas in this point of view, making an effort in formation and distribution of antisoviet ideas of enemy elements using from the sensitivity of the issue are grounded in this article. It is indicated here that, accidents and conflicts occurred in the front, results of the operations of soviet troops in various directions of the front, especially the events occurred in Stalingrade up to battle played significant role in formation of antisoviet ideas and moods. People were informed about the front incidents mainly from newspaper articles and information of Soviet Information Bureau. Due to incidents were not explained in details in such information, enemy elements refer such incidents to various directions, and used such information for depression and passiveness.

Proceeding of the construction of the limits of defense in the mentioned period, bombing of the defense margins by enemy planes and its affection to the mood of people, robbing of livestock of people by thief group using from capturing of some areas by enemy troops, sounding of antisoviet considerations by enemy elements using from non-informing of workers and servants, especially employees working in oil industry are analyzed by referring to archive documents. Realization of the practical measures in the exposure of people with anti-soviet ideas, taking of administrative measures about the people saying antisoviet considerations, and determination of the corresponding measures for strenghtening of the massive-political works among people by first party and comsomol organizations.

Keywords: *Caucasus plan of fascist Germany, limits of defense, Baku oil, antisoviet ideas, antisoviet mood.*